

BATI AVRUPA'DA YAŞAYAN GÖÇMEN TÜRK AİLELERİNİN UYUM ve BÜTÜNLEŞME SORUNLARI

Adaptation and Integration Problems of the Emmigrant Turkish Families who Live in the Western Europe

Kasım KARATAŞ

Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi

Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Öğretim Üyesi

ÖZET

İlk önce denetimli olarak başlatılan ve zamanla denetim dışı olarak genişleyen dış göç, bugün çok yönlü boyutlarıyla ülkemizin gündemindeki yerini korumaktadır. Batı Avrupa'ya göçen Türk işçileri ve aileleri, içinde buldukları toplumlara uyum sağlamada, çeşitli nedenlerden dolayı güçlük çekmektedirler. Bu güçlükler, göçmenlerin, içinde yer aldıkları kültürle, tam olarak bütünleşmelerini de engeller niteliktedir. İşçilerimizin uyum ve bütünleşme sorunları çeşitli değişkenler çerçevesinde ele alınabilir: Bunlar, göçe katılan bireylerin kişisel özellikleri, toplumsal kültürel yapı, işçinin çalışması, çalıştığı işin özellikleri ve gelir düzeyi ile ülkede sunulan sosyal hizmetlerden yararlanma düzeyleri, göç alan ve göç veren ülkelerin göçmen işgücü ile

gücü ile ilgili çıkardıkları yasalar, izledikleri politikalar ve düzenlemelerdir.

Anahtar Sözcükler: Göç, dış göç, uyum ve bütünleşme sorunları

SUMMARY

Being started under control at the beginning and later on expanded as out of control emigration today keeps its important place in the agenda of our country with its multifaceted dimensions. Turkish workers and their families who immigrated to Western Europe have been experiencing adaptation problems to the society in which they began to live in because of many factors. These factors also create difficulties for the immigrants to wholly integrate to the new culture. The factors inhibit to adaptation and integration process can be considered as follows: personal characteristics of the immigrant, social and cultural background, employment status, type of the work, level of income and use of social services, legacy, policy and regulations of host and home countries.

Key Words: Migration, emigration, adaptation and integration problems

GİRİŞ

Göç, çok yönlü neden ve sonuçları olan bir nüfus hareketliliğini ifade eder. Tarih boyunca kuraklık, kıtlık gibi doğal zorlamalara dayanan göçlerin yanı sıra ekonomik nedenler ve savaş, terör gibi toplumsal zorlamalara dayanan göçler de yaşanmıştır. İnsanlığın gündemindeki önemli yerini her zaman koruyan göç, günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Batı Avrupa'ya göçün başlangıcı esas olarak İkinci Dünya Savaşı sonudur. Savaş sonrasında yeniden toparlanma döneminde, gereksinim

duyduğu iş gücünü kendi ülkesinden karşılayamayan Batının sanayileşmiş ülkeleri, bu gereksinmelerini dış ülkelerden karşılama yoluna gitmişlerdir (ÇSGB, 1991, 1). Ortaya çıkan bu isteme en uygun düşen sunum ise az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin işgücü fazlası olmuştur. Gereksinilen işgücünün bu tür ülkelerden sağlanması, her iki taraftaki ülkeler açısından da bir takım "avantajlar" sağlamıştır. Alıcı ülkelerin sağladığı avantajların başında, söz konusu işgücünün ucuza sağlanabilmesi ve işçilerin bilinç düzeylerinin düşük olması nedeniyle örgütlenmeye yatkın olmamaları geliyordu. Ayrıca, kriz dönemlerinde kolayca geldikleri ülkelere geri gönderilebilecek olan bu işgücü, yerli işgücü üzerinde baskı unsuru olarak da kullanılabilir.

Göçün, verici ülkeler açısından sağladığı avantajların başında ise, ülke ekonomisi üzerindeki yoğun işsizlik baskısını kaldırması, önemli bir döviz kaynağı oluşturarak dış ödemeler dengesinin sağlanmasına katkıda bulunması gelmektedir.

1960'ların başında başlayıp günümüze kadar "alıcı ve verici ülkelerin" bilinçli müdahaleleriyle yönlendirilen Türk dışgöçü, ulaştığı nicel ve nitel boyutlarıyla söz konusu ülkelerin hem resmi otoritelerinin hem de bilim adamlarının yoğun ilgisini çekmiştir.

Bugün gelinen noktada, işçilerimizin baştan beri ısrarla korunmaya çalışılan "geçicilik" statüsü, fiilen kalıcılığa dönüşmüş durumdadır. Başlangıçta geçicilik statüsünün Türk işçileri tarafından da benimsendiği ancak gelişmelerin onların beklentileri yönünde oluşmadığı görülmüştür (DPT, 2001).

İstense de istenmese de göçmen Türk işçilerinin Batı Avrupa'da bir "azınlık" oluşturma yolunda oldukları bir gerçektir. Bu insanların sorunlarına yaklaşıırken bu temel gerçekten hareket etme gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

GÖÇ ALAN VE GÖÇ VEREN ÜLKELERİN TEMEL TOPLUMSAL-EKONOMİK FARKLILIKLARI

Göçmen işgücünün buldukları ülkelerde karşılaştıkları sorunların temelinde, alıcı ve verici ülkelerin toplumsal-ekonomik yapılarındaki farklılıklar yatmaktadır. Özellikle Türk işgücünün durumunda bu değişkenin daha fazla belirleyici olduğu söylenebilir. Toplumsal-kültürel yapı, ekonomik gelişme ve kentleşme düzeyi, aile yapısı ve aile içi ilişkiler, din, dil ve eğitim gibi konularda, yetiştiği toplumdaki büyük ölçüde farklı özellikler taşıyan bir topluma giren birey, kuşkusuz salt bu nedenlerden dolayı bile önemli zorlamalarla karşılaşacaktır.

Ekonomik Gelişme ve Kentleşme Düzeyi

Geçmişte yaşanan ekonomik kaynaklı göçün en temel özelliği, kapitalist sistem içinde yer alan ülkeler arasında gerçekleşmiş olmasıdır. Bu genel kuralın istisnasını ise yalnızca Yugoslavya oluşturmuştur. Göç alan ve veren tüm ülkeler kapitalist ekonomik model içinde yer almakla birlikte, farklı gelişmişlik düzeylerini temsil etmektedir. Ekonomik olarak gelişmiş ülkeler, işgücü gereksinimi duyan alıcı ülkeleri, ekonomik olarak az gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler ise işgücü fazlası olan verici ülkeleri temsil etmektedir. Bir yanda, Sanayi Devrimini 19. yüzyılda gerçekleştirmiş Batılı ülkeler, diğer yanda ise

henüz sanayileşme sorununu çözememiş Türkiye gibi az gelişmiş ülkeler bulunmaktadır. Batılı ülkelerin ulusal üretimlerinin ve ihracat ürünlerinin çoğunu sanayi ürünleri oluştururken, az gelişmiş ülkelerde bu durum tarım ürünleri lehinedir. Batılı ülkelerde ekonomik ve toplumsal yaşamın her alanında örgütlenme, uzmanlaşma düzeyi az gelişmiş ülkelere oranla oldukça yüksektir. Batılı ülkeler genel olarak işgücü açığı ya da daha çok konjonktürel ve teknolojik işsizlik sorunu yaşarken az gelişmiş ülkeler temel olarak işgücü fazlası sorunu yaşamaktadır. Bu ülkelerde, büyük ölçüde, süregelen nitelikte olan yapısal işsizlik (tarım alanında gizli işsizlik) yaşanmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde etkin nüfusun çoğunluğu sanayi ve hizmet sektörlerinde, az gelişmiş ülkelerde ise tarımsal sektörde istihdam edilmeye devam etmektedir. Nüfusun yerleşim yerlerine dağılımı açısından bakıldığında, gelişmiş ülkelerde nüfusun çoğunluğu kentsel yerleşmelerde yer alırken; az gelişmiş ülkelerde nüfusun çoğunluğu kırsal yerleşmelerde bulunmakta ya da kırdan kente göç yoluyla bu denge henüz değişmektedir.

Toplumsal-Kültürel Yapı

Batılı ülkelerde erken sanayileşme ve kentleşmenin etkisiyle, egemen aile yapısının çekirdek aileye dönüştüğü görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerde ise ailede "çekirdekleşme" oranı Batıya oranla düşüktür.

Az gelişmiş ülkelerdeki yüksek doğurganlık hızına bağlı olarak ortaya çıkan hızlı nüfus artışına ve çok çocuklu aile gerçeğine, Batıda hemen hemen hiç rastlanmaz. Bu nedenle, Batı ülkelerinde nüfus artışı giderek

sıfır noktasına gerilerken, genel olarak nüfusun yaşlandığı ve genç nüfus oranının giderek azaldığı görülmektedir.

Aile yapısı ve aile büyüklüğünün yanı sıra aile içi ilişkiler (ana-baba ve ana-baba-çocuk ilişkileri) açısından da ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu az gelişmiş ülkelerde, aile ilişkilerinde geleneksel değerler daha etkili durumdadır. Aile yapısının ataerkil özelliği ilişkilere de yansımakta, karı koca arasındaki ilişkiler "erkek egemen" ve "otoriteryen" bir nitelik taşımaktadır. Ana-baba çocuk ilişkilerinde çocuğu kısıtlayıcı ve baskıcı bir yöntemin seçildiği görülmektedir (Karataş, 2000). Çocuğa verilen değer daha çok ekonomik içeriklidir. Erken yaşta üretim katılan çocukların ekonomik değerleri yüksek olmaktadır.

Gelişmiş Batılı ülkelerde ise aile yapısının aile ilişkilerine de yansıyan erkek egemen, otoriteryen özelliği giderek azalmaktadır. Çocuk yetiştirmede geleneksel, kısıtlayıcı ve baskıcı yöntemlere karşılık demokratik ve bireyci değerleri öne çıkaran bir yaklaşım benimsenmektedir.

Gelişmiş ülkelerde eğitim düzeyi, örneğin temel eğitim ve sonraki kademelerde okullaşma oranı, az gelişmiş ülkelere oranla daha yüksektir. Mesleki yetiştirme büyük ölçüde örgün eğitim aracılığıyla olduğundan, normal eğitim süresi uzamıştır. Eğitim alanında ülkeler arasında karşılaşılan nicel farklılıklara ek olarak eğitimin içeriğinde de önemli farklılıklar bulunmaktadır. İnsan yetiştirmeyle ilgili değerlerle bilimsel ve teknolojik bilgi birikimi eğitim sürecine yansiya-

rak önemli niteliksel farklılıklar yaratmaktadır.

Toplumların yaşamında, bir toplumsal olgu olarak, dinin de çok önemli etkilere sahip olduğu bilinmektedir. Bu olgu insan yaşamını, en toplumsal olandan en bireysel olana kadar etkilemektedir. Bu nedenle göç alan ve veren toplumların sahip oldukları din farklılığını da göç edenlerin toplumla bütünleşmelerini zorlaştıran bir etken olarak kabul etmek gerekmektedir.

BATI AVRUPA'DAKİ GÖÇMEN TÜRK AİLELERİNİN UYUM ve BÜTÜNLEŞME SORUNLARI

Batı Avrupa'daki yabancı işçi sorununa eğilen her yazar "uyum (adaptation)", "bütünleşme (integration)", "emilme (assimilation)" kültürleşme (acculturation)" gibi kavramlara başvurmaktadır. Burada da öncelikle bu kavramların tanımlanmasına yer verilecek ve daha sonra işçilerimizin ve ailelerinin karşılaştıkları sorunlar iki temel kavram (uyum ve bütünleşme) yardımıyla çözümlenecektir.

Tanımlar

Yabancı işçilerin Batı Avrupa ülkelerindeki sorunları yukarıda da belirtildiği gibi çeşitli kavramlar çerçevesinde tartışılmaktadır. Bu kavramlar arasında oldukça farklılıklar olmasına karşın bazen farklı kavramların birbirleri yerine kullanılarak bir anlam karışıklığına yol açıldığı da görülmektedir.

Göçle ilgili alanyazında (literatür) en sık kullanılan kavramlardan biri olan bütünleşme, "değerlerin, inançların ya da insanların, grupların, bir sistem ya da bir bütün meydana getirecek şekilde bir etkileşim içinde olmaları"

şeklinde tanımlanmaktadır (Kongar, 1981, s. 394). Bu kavram, genelde bir nüfus kümesinin daha büyük bir nüfus kümesiyle kaynaşması anlamında kullanılır (Karataş, 1987, s. 20). Bütünleşme sürecinde yer alan küçük küme, kendi etnik benliğini korumakta; ancak içinde bulunduğu toplumsal yapıyla işlevsel bir bütünlüğe sahip olmaktadır.

Kullanılan kavramlardan bir diğeri uyumdur. Bu kavram, bir kümenin, içinde yer aldığı toplumun kurum ve ilişkilerine, sürekli olarak katılabilecek düzeyde o toplumla "uzlaşma içinde olması" olarak tanımlanabilir (Karataş, 1987, s. 20). Aynı kavramla ilgili Köksal'ın (1986, s.46) tanımlaması ise "göçmen gruplarının kendi ayırt edici toplumsal özellikleri ve benliklerini koruyarak göç ettikleri toplumun diğer kesimleriyle ilişkilerini sürdürmesi" şeklindedir. Görüldüğü gibi, bir bütünleşmeden, aynılaştırmadan söz etmek yerine ilişki kurmak ve ilişkilerin sürdürülmesi kavramları öne çıkarılmaktadır.

Emilme, "herhangi bir topluma sonradan katılan grupların o toplum yapısı içinde ekonomik, toplumsal ve kültürel düzeylerde benzeşmesi süreci" (Köksal, 1986, s. 46) olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte, bir zorlama etkisi olduğu açıktır. Söz konusu olan, genellikle küçük kümelerin, içinde yer aldıkları kültür yapıları içinde emilmesidir.

Kültürleşme "...iki ya da daha çok sayıdaki kültür grubunun aşağı yukarı sürekli ilişki ve etkileşimi sonucunda, gruplardan birisinin ötekine ait kültürel öğeleri kabul etmesi, benimsemesi ve ortaya yeni bir kültür bileşiminin çıkması süreci" (Güvenç,

1979, ss. 134-136) olarak tanımlanmaktadır.

Görüldüğü gibi kültürleşmenin olabilmesi için en az iki ayrı kültür sisteminin bulunması ve sürekli ilişki ve etkileşim içinde olması gerekmektedir. Bu kavramla anlatılmak istenen aslında bir kültür değişmesidir. Yabancı ülkelerde uzunca süreler kalan birey ya da kümelerde gözlemlenen değişmeler, kültürleşmedir. Kültürleşme, bireysel planda, zorla yapılıyorsa "*trans-kültürasyon*", bir toplumun diğerini yutması, sindirmesi sonucuna varıyorsa, "*asimilasyon*" adını almaktadır.

Bütünleşme konusunda, birbirinden farklı çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır: Bunlardan birisi; Batılı ülkelerin ulaştıkları siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşam tarzını göçmen kümelerin ulaşacakları ideal bir durum olarak görmektir. Burada göçenlerin bütünleşmeleri, Batı toplumuna ne ölçüde benzedikleriyle ölçülmeye çalışılmaktadır. Bir diğer görüş, "Bağımlılık Okulu" adını alanların geliştirdikleri görüştür. Onlara göre, toplumsal sınıflar arasındaki sömürü ilişkisi farklı toplum kesimleri arasındaki uçurumu derinleştirmekte ve marjinalleşme yönünde bir evrimi gündeme getirmektedir. Dolayısıyla bütünleşme olmamaktadır. Bir diğer görüş ise bütünleşme yerine, "eklemlenme" kavramının önerildiği, iki ayrı kültürün etkileşim içinde yeni bir sentez oluşturduğu şeklindedir. Burada azınlık küme, söz konusu sentez içinde, kendi kimliklerinden de bir şeyler katarak yer almaktadır (Ersoy, 1985, s. 16-17).

Bütünleşme olgusu, "toplumsal-ekonomik" ve "psikolojik-kültürel" boyutlarda gerçekleşmektedir. İşçi aile-

lerinin sorunları irdelenirken bu boyutlara eşit ölçüde ağırlık vermek, konunun tüm yönleriyle açıklığa kavuşması açısından önemlidir. Bu konudaki yaklaşım farklılıklarından biri de bu boyutlardan birinin diğerlerine oranla daha çok öne çıkarılmasından kaynaklanmaktadır.

Bazı yazarlar bütünleşme kavramının yanlış ve değer yüklü olarak kullanılımından hareket ederek, uygulanan bütünleşme siyasetine karşı çıkmaktadır (Arın, 1986, ss. 24-25). Bu görüşte olanlar, bütünleşmenin teorik ve pratik temellerinin bulunmadığını ileri sürmektedir. Yukarıda sözü edilen eserde "integration" sözcüğü Türkçe'de uyum sözcüğüyle karşılanmaktadır. Bu sözcük hem yerli toplumun hem de göçmen toplumun kendi içlerinde bir "bütün" olduğu sayılısını içermektedir. Örneğin Alman toplumu işlevsel bir bütün oluşturmadığına göre, bütünleşmeden söz edenler "hangi yabancı kişinin ve kümenin, toplumun hangi kesimine, kümesine veya sınıfına uyum sağlayacağı, sorusuna yanıt bulamamaktadır" (Arın, 1986, s. 25). O halde temel sorun yabancı nüfusun yerli nüfusla her alanda eşit haklara sahip olmasıdır.

Uyum ve Bütünleşmeyi Etkileyen Değişkenler

Göçmen Türk ailelerinin karşılaştıkları uyum ve bütünleşme sorunlarına gelmeden önce bu süreçte yer alan kişileri genel hatlarıyla tanıtmak gerekmektedir. Bugün dış göç deneyimi içinde yer alan dört farklı insan tipinden söz edilmektedir:

Göç kararını veren birinci kuşak yetişkinler: Bunlar toplumsallaşma süreçlerini önemli ölçüde kendi toplumsal-kültürel çevrelerinde geçirmişlerdir. Bu kuşağın sorunları,

mişlerdir. Bu kuşağın sorunları, göç amaçları, beklentileri vb. çeşitli nedenlerden ötürü sonraki kuşaklardan ayrılmaktadır.

İkinci Kuşak: Göçü birinci kuşak yetişkinlerle birlikte ya da sonradan onlara katılarak yaşayanlar ikinci kuşağı oluşturmaktadır. Bunlar, anadillerini doğdukları ülkede öğrenen ve toplumsallaşma süreçlerinin bir bölümünü burada geçiren kişilerdir. Ancak henüz çocuk ya da genç yaşta göçe katılan bu kuşak, tam yetişme çağında, toplumsallaşma süreçlerinde etkili olabilecek referans çevrelerini değiştirmektedirler. Pek çok açıdan birbiriyle çelişik öğeler içeren bu çevreler arasında, bu kuşağın uyum ve bütünleşme sorunları da çeşitlenmektedir.

Üçüncü Kuşak: Çok küçük yaşta yetişkinlerle birlikte göçen ya da göçülen yerde doğan üçüncü kuşak göçmen çocuklarıdır. Buldukları ülkeye ya çok küçük yaşta geldikleri ya da orada doğup büyüdükleri için, dil öğrenmeleri ve içinde buldukları topluma uyum sağlamaları daha kolay olmaktadır. Ancak, aileleriyle çok ciddi sorunlar ve kuşak çatışmaları yaşamaktadırlar.

Dördüncü kuşak: Çok küçük yaşta yetişkinlerle birlikte göçen ya da göçülen yerde doğan üçüncü kuşaktan doğan çocuklar da yeni bir kuşağı oluşturmaktadır. Bu çocukların içinde yaşanan toplumla bağları daha güçlüdür. Buna karşılık göç edilen ülke ile bağları kopmamış, daha çok aile büyükleri üzerinden bu ilişkiler sürdürülmektedir.

Yukarıda dört ayrı kümede ele alınan göçmenlerin, buldukları topluma uyum ve bütünleşmeleri de dört temel değişken çerçevesinde ele alın-

maktadır. Bunlar: a) Bireysel özellikler, b) Toplumsal-kültürel yapı, c) Ailenin yaşadığı ülkenin toplumsal-ekonomik mekanında aldığı yer, d) Göç alan ve göç veren ülkelerin işçilere yönelik uyguladıkları sosyal politikalar.

Bireysel Özellikler

Göç sürecine katılan kişilerin bazı bireysel özellikleri, buldukları topluma uyum ve bütünleşmelerinde bir değişken olarak kabul edilmektedir. Bunların bazılarını yaş, cinsiyet, eğitim ve sağlık durumu oluşturmaktadır. Ayrıca, bireyin geride bıraktığı iş, sahip olduğu beceriler, göç amacı, göçe kimlerle katıldığı, göç etme biçimi ve bulunduğu ülkede kalış süresi de bu süreci etkileyen bireysel özellikler olarak kabul edilebilir.

Göçe katılan birinci kuşak belirli bir yaş olgunluğuna ulaşmış ve toplumsallaşma sürecini büyük ölçüde tamamlamış olduğundan bir kimlik bunalımından kendilerini daha kolay koruyabilmektedirler. Onlar, çok iyi tanımlanmış amaçlarla bu ülkelere gelmişlerdir. Amaçları bellidir: En kısa zamanda hedefledikleri birikimleri yapıp ülkeye geri dönmek istemektedirler. Oysa henüz toplumsallaşma sürecinde olan çocuk ve genç kuşak iki farklı kültür sisteminin etkisi altında önemli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Ana-babanın "kaybetme" korkusu içinde yaklaştığı bu kesim, içinde bulunulan toplum tarafından da "uyumsuz" olarak nitelenmektedir. Gerçekte 2. 3. ve 4. kuşak, ana-babalarına oranla içinde buldukları toplumla daha yoğun ilişki içindedir ve değişmeye, uyum sağlamaya daha yaktın bir çağdadır. Ancak gerek ana-babanın kültürel kimlikleri gereği geliştirdikleri kısıtlayıcı ve baskıcı tu-

tum, gerekse içinde buldukları toplumun bu kesime yönelik dışlayıcı ve ayrımcı tutumları sonucu bu kuşakların sorunları katlanarak sürmektedir. Bu kuşaklara ve tüm göçmenlere yönelik olarak hizmetlerin eşitlikçi bir anlayış içinde verilmemesi, sorunun çözümünü güçleştiren en önemli etmenlerin başında gelmektedir.

Yurt dışındaki göçmen Türk işçilerinin, buldukları topluma uyumlarında **cinsiyet** de önemli bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk kadınının Avrupa'ya göçü ve örgütlü iş piyasasına katılması kendisi, ailesi ve toplumsal çevresi açısından önemli sonuçlar meydana getirmiştir. Çoğunluğu geleneksel ortamlardan gelen kadınların buldukları ortama uyumları erkeklere göre daha güç olmaktadır. Erkeklere göre iş deneyimleri daha az olan kadınlar, genelde beceri gerektirmeyen düşük ücretli işlerde çalışmaktadır (Kudat ve Gürel, 1978, s. 110). Kadınların çalışma dışında, içinde buldukları toplumsal yaşamla bağları daha sınırlı olmaktadır. Eğer bir de çalışmıyorsa, bu ilişkilerin kendisini değiştirecek boyutlara hiçbir zaman ulaşamadığı rahatlıkla söylenebilir. Bunda geleneksel aile yapısı ve kültürünün kadına yönelik değerleri etkili olmaktadır. Dış dünyayla etkileşimi sınırlanan kadın, dil öğrenememekte ve bu nedenle, çocuklarını, içinde buldukları toplumun gereklerine göre yetiştirmede zorlanmaktadır. Buna karşılık çalışan ya da görece daha az sınırlanan kadınlar, o ana dek yaşamadıkları pek çok deneyimle karşılaşmakta ve sarsılmaktadırlar.

Türk aileler kız çocuklarla ilgili geleneksel değerlerini büyük ölçüde ko-

surken, bazıları onları okula göndermekten yana olmamaktadır. Ayrıca eğitim sisteminin zorlayıcı ve eleyici özellikleri karşısında eğitiminden ilk vazgeçilen kişi de kız çocuğu olmaktadır. Kız çocukları, aynı zamanda, evdeki daha küçük kardeşlerin bakımında görevlendirilmekte ve böylece kendilerine atfedilen geleneksel roller doğrultusunda yetişmelerine özen gösterilmektedir.

Sonuç olarak kadınların erkeklere oranla daha yoğun uyum ve bütünleşme güçlüğü içinde oldukları ve bu güçlükleri üreten mekanizmaların da varlığını sürdürmeye devam ettiği söylenebilir.

Göçmen Türk ailelerinin çoğunluğunu **eğitim düzeyi** düşük kesimler oluşturmaktadır. Birinci kuşaktaki eğitim düşüklüğü, bir yandan, çoğunlukla eğitim ve beceri gerektirmeyen düşük ücretli işlerde istihdam edilmelerine neden olmakta, bir yandan da dil öğrenmelerini ve içinde buldukları topluma katılmalarını engellemektedir. Kendi eğitimsizliklerine karşılık çocuklarının eğitim görmesini isteyen Türk aileleri, kısa zamanda "bazı engellenmeler" sebebiyle bu isteklerinden vazgeçmektedirler. Bu engellenmelerin başında, çocukların eğitim kurumlarında başarı gösterecek kadar dil bilmemeleri gelmektedir. Buna eğitim kurumlarının "eleyici özelliği" de eklendiğinde, çocukların çoğunluğu başarı gösterememektedir. Bu konuda ailelerin çocuklara yönelik tutumları da etkili olmaktadır. Çocuklar aile, okul, kuran kursları gibi birbirinden oldukça "farklı dünyalar" arasında gidip gelmekte ve bocalamaktadır. Bu birbirinden farklı kültür sistemleri, çocukların, kendilerine eksiksiz uyum göstermesini bek-

lemektedir. Kuşkusuz bunun için gerekli alt yapının da oluşması gereklidir. Örneğin çocuk aile içinde geleneksel değerlere uyacak ve Türkçe bilecek, Kuran kurslarına gidiyorsa İslam'ın gereklerini eksiksiz yerine getirecek ve Arapça bilecek, okula gidiyorsa da bir Batılı gibi davranmayı öğrenecek, eğitim dilini ve eğitimin gereklerini yerine getirecektir. Bir çocuğun bütün bunların altından başarıyla kalkması olanaksız olduğundan, çocuklar başarısızlığa sürüklenmektedir. Temel eğitimi bitirdikten sonra eğitimden ayrılan çocuklar, çoğunlukla meslek eğitimi de almamaktadır. Bu durum, çocukların içinde buldukları toplumsal-ekonomik gerçekliğin yeniden üretilmesinden başka bir anlama gelmemektedir. Oysa eğitim, bilindiği gibi, Batı toplumlarında, dikey devingenlik kanallarına katılmanın bir önkoşulu olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, geleneksel değerlerle yüklü Türk ailelerinin kız çocuklarının eğitimleri, erkek çocuklara oranla daha az ciddiye alınmaktadır. Bireyin sağlık durumu, onun içinde bulunduğu topluma uyumunu büyük ölçüde etkiler. Türk işçileri çoğunlukla koşulları elverişsiz işlerde çalıştırılmaktadır. Eğitim ve bilinç düzeylerinin düşük olması, dengeli ve sağlıklı bir yaşama ortamı üretmelerine engel olmaktadır. Karşılaştıkları fiziksel ve ruhsal sağlık sorunlarını çözmede, dil engeli nedeniyle de istenen başarı sağlanamamaktadır. Ayrıca göçmen işçilerin, iş kazaları bakımından özel bir risk kümesi oluşturdukları (Tufan, 1994, 1) da bilinmektedir.

Göçmen işçilerin çoğunluğu çeşitli düzeylerde ruhsal sorunlarla karşılaşmaktadırlar. "İşçilerimizin arasın-

da sosyal-psikolojik uyumsuzlukla ilgili mide, baş ve sırt ağrısı gibi psiko-somatik belirtiler oldukça yaygın bulunmaktadır". (Acar, 1982, s.62).

Göçmen işçinin, bulunduğu topluma uyumunu etkileyen değişkenlerden biri de **geride bıraktığı işin** niteliğidir. Bırakılan işin statüsü çalışılan işten daha yüksekse ve aynı zamanda az gelir getiriyorsa, beklentileri karşılanmayan bireyin uyumu da zorlaşacaktır. Aslında göçün gerisinde yatan temel güdülerden başlıcası, daha çok para kazanmaktır. Göçe katılan kişi, olabilen en kısa sürede yüksek kazanç tasarruf ederek toplumsal statüsünü yükseltebileceği umudunu taşımaktadır. Zaten bireyin göç kararını vermesinde de yüksek kazanç beklentisi ön sırada gelmektedir.

Türk dış göçü açısından düşünüldüğünde; göçe katılanların önemli bir oranını işsizler oluşturmaktadır. Tarım sektöründe çalışan gizli işsizler, bunlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye, dış göç yoluyla yarı ya da tam kalifiye işgücünün %30'unu kaybetmiş bulunmaktadır (Abadan-Unat, 1977, s.31). Yurt dışındaki göçmen Türk işçilerinin 1/4 'üne yakınının beyaz yakalı oldukları, yani 3/4'ünden fazlasının mavi yakalı işçi olarak çalıştıkları belirtilmektedir (Abadan-Unat, 1977, s.38).

Dış göçe kırsal kesimden katılan işçiler, tarımsal üretimde ciddi bir değişikliğe neden olmamıştır. Buna karşılık kentlerden giden nitelikli işçilerin yokluğu, önemli ölçüde hissedilmiştir. Bunun yanında yüksek öğrenimli nitelikli teknik eleman kaybı da (beyin göçü gibi) rahatsız edici boyutlarda olmuştur.

Türkiye'den giden göçmen Türk işçilerinin çoğunluğunu eğitim düzeyi düşük, beceri sahibi olmayan kişiler oluşturmaktadır. Bu kişiler vardıkları ülkelerde de çoğunlukla, a) hiç nitelik gerektirmeyen ya da az nitelik gerektiren, b) düşük ücretli, c) yükselme olanağı olmayan ve d) giriş-çıkışları yüksek olan işlerde istihdam edilmektedir (Gitmez, 1986, s. 16). Yasal konumu zayıf ve beklenti düzeyi düşük yabancılar bu tür işlere daha kolay yönlendirilebilmektedir. Aslında doyum düzeyi düşük ve çalışanı geliştirmeyen bu işler, yabancıların (işçilerin) geçicilik statüsü içinde kabul ettikleri işler durumundadır.

Göçten sonra yapılan işin toplum içinde sağladığı statü fazla önemsenmemektedir. Çünkü ne iş yapılırsa yapılsın, belirli bir amaç için "geçici" süre yapılmaktadır. Bu nedenle pek çok işçi kendi ülkesinde yapmadığı ve yapmayı düşünmediği işi burada kabul edebilmektedir.

Bu arada kişinin sahip olduğu beceriler de onun uyumuna yardımcı olmaktadır. Sahip olduğu beceri nedeniyle statü ve gelir düzeyi yüksek bir işe giren ve kendisine bu nedenle saygı duyulan bir kişi, kuşkusuz daha doyumlu olacaktır. Gelir düzeyinin yüksekliği, onun göçle ilgili beklentilerini daha kolay ve çabuk karşılamasına fırsat verecektir.

Bireyin göçteki amacı da onun uyumu üzerinde etkili olacaktır. Göçenin amacı, yalnızca birikim yapıp geri dönmekse ve bunu gerçekleştirebileceği bir iş bulmuşsa, onun fazlaca bir uyum sorunu olmayacaktır. Buna karşılık göçen kişi bir yandan birikim yapıp bir yandan da çocukların eğitimini gerçekleştirmeyi amaçlıyorsa çeşitli zorlanmalarla karşılaşacak ve

içinde bulunduğu topluma uyumu güçleşecektir. Göçteki amacı, çalıştığı işte ya da mesleğinde gelişmek ve bu doğrultuda statüsü yüksek işler edinmek olan kişiler, en çok zorlananları oluşturmaktadır. Yabancılar yönünden devingenlik kanalı önemli ölçüde tıkalı olan bu tür toplumlarda bir işçinin mesleğinde yükselmesi oldukça zordur. Yabancı işçilerin gelmesiyle yerli iş gücü arasında mavi yakalı işlerden, beyaz yakalı işlere doğru bir devingenlik oluşmuştur. Yani yabancı işçilere ihtiyaç duyulan işler daha çok "düşük itibarlı" işler olmaktadır.

Bireyin göç etme biçimi yani, yasal kanallardan mı yoksa yasal olmayan yollardan mı göçe katıldığı, onların içinde buldukları topluma uyumlarını büyük ölçüde etkiler. Bulduğu ülkeye kaçak gelip çalışma ve oturma izni olmadığı için daha kötü koşullarda kaçak çalışmak zorunda kalan kişiler, diğerlerine oranla daha yoğun stres ve zorlanmayla karşılaşmaktadırlar (Wallraff, 1986; Özbay ve Yücel, 2001, 19).

Aynı şekilde, **bireyin kimlerle göçe katıldığı ve buldukları ülkede ne kadar süre yaşadığı** da onların uyum ve bütünleşme süreçlerini etkileyen değişkenler arasında kabul edilebilir. Göç bir aile çözülmesini de beraberinde getiriyorsa kuşkusuz hem göçen hem de geride kalanlar açısından ciddi zorlanmalar doğurmaktadır. Göç nedeniyle ana-babaların ayrılmak zorunda kalması göçün yarattığı pek çok güçlüğe yenilerini ekleyecektir.

Göçün başlangıcında olan kişiler ile uzun süredir buldukları ülkelerde yaşayan insanların içinde yer aldıkları toplumsal çevreye uyumları

arasında fark olacağı kabul edilebilir. Daha uzun süredir bu ülkelerde yaşayan insanlar uyum konusunda bazı avantajlara sahip olmuşlardır.

Toplumsal-Kültürel Yapı

Göçmen Türk işçilerinin karşılaştıkları sorunların kökeninde ait oldukları toplumsal sınıf ve tabaka değişkenlerinin yanı sıra toplumsal kültürel yapı da önemli bir yer tutmaktadır.

Din, dil, toplumsal-kültürel değerler (gelenek ve görenekler) ve aile yapısı ve ilişkilerdeki farklılıklar gibi toplumsal kültürel yapı ile ilişkili değişkenler bireyin uyum ve bütünleşme sürecinde önemli etkilere sahip olmaktadır.

I. Din

Birey ve toplumların yaşamlarını büyük ölçüde etkileyen din, azınlık psikolojisi içindeki insanların benliklerini korumada önemli işlevler üstlenmektedir. Dinin bu işlevleri, bireylerin uyumlu ilişkiler kurmasını kolaylaştırıyorsa da uzun dönemde bütünleşmeyi engellemektedir. Göçmen Türk işçileri, çalıştıkları yabancı topluma uyum ve bütünleşme açısından, zaman içinde ciddi güçlüklerle karşılaşmaktadır. Çalıştıkları iş, elde ettikleri gelir ve gelirin kullanımı, dil ve kültür farklılığı gibi değişkenlere, içinde bulunulan toplumun önyargılı, ayırıcı ve dışlayıcı tutumları da eklendiğinde, göçmen işçi ve çocukları bir kimlik bunalımı içine sürüklenmektedir. İşte tam bu noktada din, onlara, kendilerini tanımlama şansı vermektedir. "Ben kimim" sorusuna aradıkları yanıtı daha sıkı sarıldıkları din aracılığıyla bulmaktadırlar. İçine düştükleri bu ortam, dinin "katı ve radikal yorumlamasını" yapanların kolayca yer edinip yayılabilecekleri

bir alan yaratmaktadır. Nitekim bu türden düşünce ve kişilerin Almanya'daki Türk işçileri arasında daha kolay yayılması bu şekilde açıklanabilir.

II. Dil

Göçmen işçilerle içinde buldukları toplum arasındaki dil farkı tek başına önemli bir sorun kaynağı olabileceği gibi pek çok sorunun katmerleşerek yaşanmasına da neden olmaktadır. Birinci kuşak ve özellikle de kadınlar, dil öğreniminde en dezavantajlı kesimi oluşturmaktadır. Her şeyden önce dil öğrenmek için verimli bir çağda değildirlir. Ayrıca eğitim düzeylerinin düşük olması ve kendi anadillerini de yetkinlikle kullanamaları bu sorunu derinleştirmektedir. Bu kesim, dil öğrenmek için ciddi bir çaba içine girmemekte ve kendi kendilerine yetmenin yollarını aramaktadırlar. Bu durum "gettolaşma" yönünde işleyen süreci daha da hızlandırmaktadır. Bu kesim, çocuklarının dil öğreniminde ne anadili ne de yabancı dil açısından istenen katkıyı verememektedir.

İkinci kuşak, hem kendi anadilleri hem de yabancı dil açısından daha kötü bir durumdadır. Bu durum, onların içinde yaşadıkları topluma uyum sağlamalarını da engellemektedir.

Üçüncü ve dördüncü kuşak göçmenlerin dil sorunu esas itibarıyla kendi anadilleriyle ilgili olmaktadır. Çünkü, çoğunlukla orada doğup büyüyen bu çocuklar, içinde yaşadıkları toplumun dilini daha yetkinlikle kullanabilirken ana-babasının kullandığı dili öğrenmede yetersiz kalmaktadırlar.

Dil bilmemek her şeyden önce iletişimin istenen düzeyde sağlanmasını engellerken, göçmenlerin içinde ya-

şanılan toplumun sunduğu pek çok kurum ve hizmetlerden yararlanmalarını da güçleştirmektedir.

III. Toplumsal-Kültürel Değerlerdeki Farklılıklar

Gelenek ve göreneklerin toplumsal yaşama etkisiyle farklılaşan ilişkiler ve anlayışlar, farklı kesimler arasındaki uyumu ve giderek bütünleşmeyi güçleştiren bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültür farklılığı birinci kuşakta daha fazla kendini hissettirirken ikinci ve üçüncü kuşaklarda bu fark daha da azalmaktadır.

Göçmen kümelerle yerli nüfus arasındaki ayrımlaşmayı (segregation) pekiştiren kültür farklılığı, uyum ve bütünleşme süreçlerini de olumsuz etkilemektedir. Giderek ırkçılığa varan ayrımlaşmanın temelinde, kültürel farklılığın yarattığı kimi önyargılar yatmaktadır. Bir azınlık kümenin çoğunluk kümesi gözünde oluşan imajı, çoğunlukla onları yanlış niteleyen bilgilerle doludur. O toplumu tam anlamıyla niteleyen bilgilerle değil, eksik ve yanlış niteleyen bazı "karakteristiklerin" öne çıkarılması ve abartılması yoluyla azınlık kümesi hakkında bir imaj oluşturulmaktadır. Örneğin, bugün bir Alman'ın Türk denince ilk aklına gelen özellikler, Türkleri doğru bir biçimde algılamaktan oldukça uzaktır. Yarattığı bu imajlar yabancı düşmanlığına da malzeme oluşturmaktadır.

Kültür farklılığının da etkilediği ayrımlaşma süreci yerli toplumun dışlayıcı ve ırkçı tutumları sayesinde "gettolaşma" olgusunu gündeme getirmektedir. Türk işçileri bu ayrımlaşmanın sonucu olarak, gettolarda kendi kendilerine yeterli bir yaşam üretme yoluna gitmektedirler. Bu, sosyo-kültürel açıdan kendine yetme

yönelimi, uyumu engelleyen güçlüklerin de yeniden üretilmesine yol açmaktadır.

IV. Aile Yapısı ve İlişkilerindeki Farklılıklar

Türk işçilerinin, karı-koca ve ebeveyn-çocuk ilişkisine yansıyan geleneksel aile anlayışı, onları Avrupa kültüründen ayıran önemli özelliklerdendir. Büyük ölçüde toplumsallaşmasını kendi ülkesinde tamamlayan ana-baba, kendi aralarındaki ve çocuklarla olan ilişkilerini bu sürecin etkisi altında yönlendirmektedir. Ancak, buldukları kültür içinde bu ilişkilerin (öz ve biçim açısından) algılanışı, kendi kültürleri içinde olduğundan farklı olmaktadır. Çünkü hem ebeveynin, hem de çocukların referans çevresi değişmektedir. Bu değişiklikten ise en çok çocuklar etkilenmektedir. Örneğin babanın, çocuğun yetişmesiyle ilgili aşırı koruyucu ve kısıtlayıcı tutumu kendi kültürü içinde geleneksel çocuk yetiştirme anlayışına uygun düşeceğinden, çocuk tarafından da fazla olumsuz olarak algılanmayabilmektedir. Ancak aynı davranış Avrupa kültürü içinde çocuğun değişen referans çevresinin etkisiyle "aşırı bir baskı" olarak algılanacaktır. Aynı şekilde bu tür davranışların içinde bulunulan toplumsal çevre ve resmi kuruluşlarca da böyle değerlendirildiği bilinmektedir. Örneğin Batıda bir sosyal hizmet uzmanı sıkı kontrol altında tutulan bir çocuğun rahatlıkla "baskı" altında olduğunu düşünebilecektir. Oysa Türk kültürüyle yetişen ana-baba, "çocuklarının geleceğini düşündüğü için" böyle bir kontrol uyguladığını düşünmektedir.

Aileler, özellikle ilişkiler boyutunda, geleneksel değerlerin etkisi altında-

dır. Baba, hem çocuklarıyla hem de eşiyile ilişkilerinde geleneksel rollerini bırakmak istememektedir. Dışarıda toplumun en horlanan kişisi konumundaki baba, kendi kimliğini aile içindeki otoritesiyle korumaya çalışmaktadır. Bu ise aile içinde önemli çatışmalara neden olmaktadır. Aile çözümlerinin arttığı, gözlenen gerçekler arasındadır.

Batının aile yerine bireyi temel alan kültürü içinde, bu tür çatışma durumlarında devlet, kadından ve çocuktan yana tavır almaktadır. Çocukların kurum bakımına alınması ve kadınların da sıklıkla başvurdukları sığınma evleri, bu tavrın ürünleri olarak görülebilir. Evden kaçan çocukların çoğalması ve bunun aile içinde bir yıkım olarak algılanması, aileyi zor durumda bırakan olaylar arasındadır.

V. Ailenin Toplumsal-Ekonomik Mekan İçinde Aldığı Yer

Göçmen işçi ailelerinin yaşadıkları topluma uyum sağlamaları ve zamanla bu toplumla bütünleşme içine girmeleri büyük ölçüde toplumsal-ekonomik mekan içinde aldıkları yere bağlıdır. Bireyin içinde yer aldığı ekonomik mekanın belirleyicileri a) çalışma durumu, b) çalışılan işin niteliği ve c) gelir düzeyidir (Karataş; 1987).

VI. Çalışma Durumu, İşin Niteliği ve Gelir Düzeyi

Türkiye dışında yaşayan yurttaşlarımızın sayısı 3.8 milyondur. Bunun 3.3 milyonu (% 60) Avrupa'da, bunların da 2.3. milyonu (% 70) ise Almanya'da yaşamaktadır (DPT, 2001, 1). Yabancı işçiler, yaptıkları işlerin niteliği ve yasal statüleri gereği, işsizlik riski ile en fazla karşılaşan kesimi oluşturmaktadır. Bu ülkelerde

çalışan yurttaşlarımız arasındaki işsizlik oranı, genel işsizlik oranına kıyasla oldukça yüksektir. Bu ülkelerde geçici sürelerle kaçak çalışan kişiler, sürekli bir işsizlik baskısı altında bulunmaktadır. Ayrıca özellikle birinci kuşağa mensup dil bilmeyen ve işgücü niteliği itibarıyla buldukları ülkelerin ekonomilerine "uygun vasıflardan" yoksun olanlar işsizlik riskiyle daha çok karşılaşmaktadır (DPT, 2001, 1).

Türk işçilerinin, çoğunlukla eğitim ve beceri gerektirmeyen, statüsü düşük ve az gelirli işlerde istihdam edildikleri bilinmektedir. İşçilerimiz yoğun olarak çalıştıkları alanlarda genellikle alt kademelerde yer almakta ve aynı zamanda, söz konusu işlerden kazandıkları gelir de yerli işçilere göre daha az olmaktadır. Bu gelirin yaşamlarında yarattığı refah yükselmesi ise düşüktür. Çünkü işçilerimizin bir başka ülkede çalışmalarının en önemli nedeni, tasarruf yapıp bunu kendi ülkelerinde yaşamlarına aktarma isteğidir. Yani onlar dışarıda kazanıp kendi ülkelerinde yaşamak istemektedir. Ailenin bu isteği, dışarıdaki yaşam düzeylerini ve aktivitelerini sınırlamak zorunluluğunu gündeme getirmektedir. Böylece, pek çok konuda ekonomik nedenlerle sınırlanan bu insanların, içinde yaşadıkları topluma uyum sağlamaları da güç olmaktadır.

VII. Çeşitli Sosyal Hizmetlerden Yararlanma Düzeyleri

Batı Avrupa'daki göçmen Türk işçilerinin toplumsal mekan içinde aldıkları yer, onların eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, sosyal refah gibi alanlarda sunulan sosyal hizmetlerden yararlanma düzeylerine de bağlıdır. İşçilerimizin bu hizmetlerden

çeşitli nedenlerle istenen düzeyde yararlanamadıkları bilinmektedir.

Örneğin Avrupa'daki göçmen Türk çocukları eğitim yaşamlarında daha başarısız olmaktadır. Bunun nedenleri arasında dil engeli önemlidir. Örgün eğitim içindeki kız ve erkek çocukların eğitim sorunlarında da farklılaşma olmaktadır. Kız çocukları erkek çocuklara göre daha az okula gönderilmektedir. Ailelerin bu tutumu, büyük ölçüde geleneksel değerlerden kaynaklanmaktadır. Okuyan kızın değişeceği, bir Batılı gibi "kötü yola" düşeceği korkusunda olan anne-baba, kız çocuğunu evdeki daha küçük yaştaki çocuğun bakımında görevlendirmek gibi kendi denetiminde tutmayı yeğlemektedir. Erken bir yaşta bir Türk genciyle evlendirerek "kaygisından" kurtulmaktadır. Çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu, okula giden çocuklar ise, başta dil engeli olmak üzere, çeşitli etmenler nedeniyle başarısız olmaktadır. Batı toplumunun ihtiyaçlarına yönelik ve bir "Batı tipi insan" yetiştirmeyi amaçlayan eğitim sistemi, Türk ailelerinin alıştığı eğitim sistemine benzemektedir. Söz konusu farklılık aile ile eğitim sistemi arasında ciddi sürtüşmelere neden olabilmektedir. Bu iki ayrı sistemden gelen farklı mesajlar karşısında çocuklar, çoğu kez bocalamakta ve başarısızlığa uğramaktadır. Bütün bunlara azınlık toplumu ile çoğunluk toplumu arasındaki kültürel uzaklığın yarattığı önyargılar da eklendiğinde çocuklar hızla başarısızlığa itilmektedir. Okullarda öğretmenler çoğunlukla yabancı çocukların başarısız olacağı inancında olmakta ve bu inançla hareket etmektedir. Çocukların başarısızlığında öğret-

menlerin bu tutumunun da etkili olduğu söylenebilir.

Türk işçileri yerli ve tüm diğer yabancı işçilere oranla daha çok sağlık sorunuyla karşılaşmaktadır. Bunların temelinde işçilerimizin eğitim düzeylerinin düşüklüğü ve dolayısıyla sağlık ve beslenme konusunda yeterince bilinçli olmamaları ve oturdukları konutlar ile çalıştıkları işlerin sağlığı aykırı koşulları ön sırada gelmektedir. İşçi aileleri sağlık konusunda yeterince (bilinç eksikliği nedeniyle) duyarlı davranmamakta ya da davranmalar bile bu alanda hizmet veren kurumlar hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıklarından, bu hizmetlere ulaşmamaktadır. Buldukları toplumun dilini yeterince bilmemeleri, bu alandaki hizmetlerden yararlanmalarını engelleyen bir diğer etmeni oluşturmaktadır.

İşçilerimiz, eğitim ve sağlık konusunda olduğu gibi konut alanında da toplumun olanaklarından yeterince yararlanamamaktadır. Türk işçileri çoğunlukla buldukları yerleşim yerlerinin en düşük statülü alanlarındaki konutlarda oturmaktadır. Bunun nedenlerinden biri ekonomik ise diğeri de sağlıklı konut sunumunun yeterli olmayışıdır. Türk işçileri buldukları kentlerin terkedilmiş alanlarında yoğunlaşarak gettolar oluşturmuş durumdadır. Çoğunlukla buldukları toplumun en alt tabakalarında bulunan Türk işçileri, fiziksel mekânın da en alt kesimlerinde kendilerine yer bulabilmektedir.

İşçilerimiz, buldukları ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerine, ödedikleri primlerle katkıda bulunurken, kendilerine sunulan hizmetlerden ise yeterince yararlanamamaktadır.

Sosyal Politikalar

Göçmen işçilerin, buldukları topluma uyumlarını etkileyen bir diğer değişken, göç alan ve veren ülkelerin, işçilere yönelik uyguladıkları sosyal politikalarıdır.

Uygulanan politikalardan en önemlisi, yabancı işçilerin sürekli olarak geçicilik statüsü içinde tutulmalarıdır. Geçicilik statüsü, işçinin işiyle özdeşim yapmasını engellemektedir. Bu durumda iş, bir statü aracı olmaktan çıkıp yalnızca para kazanmak amacıyla, "geçici" olarak yapılır hale gelmektedir. Böylece göçmen işçiler, işle ilgili beklenti düzeylerini çok aşağılarda tutmaktadır. İşçiler kazandıkları parayı oradaki refah düzeylerine aktarmak yerine, bunu kesin dönüş ya da tatil amacıyla Türkiye'ye dönüştürmeye saklamaktadır. Kendisini içinde bulunduğu topluma ait görmeyen "konuk" işçi, bu topluma katılmak için de fazla çaba harcamamaktadır.

Yabancı işçilerin, yasal statülerindeki belirsizlik nedeniyle sürekli olarak geriye gönderilme tehlikesi altında tutulmaları, çok sayıdaki kaçak işçiye, kaçak çalıştıkları bilindiği halde çalışma izninin verilmemesi, siyasal haklarının tanınmaması gibi bir çok sorun, uygulanan sosyal politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Aynı şekilde göçmen işçilerin çalışma, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi çeşitli sorunlarına, Türkiye tarafından yeterince ilgi gösterilmemiş olması, onların yalnızca bir döviz kaynağı olarak görülmeleri de, sosyal politikalar açısından madalyonun öbür yüzünü ortaya koymaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İlk önce denetimli olarak başlatılan ancak zamanla denetim dışı olarak genişleyen dış göç, bugün çok yönlü boyutlarıyla ülkemizin gündemindeki yerini korumaktadır.

Batı Avrupa'ya göçen Türk işçileri, içinde buldukları toplumlara çeşitli nedenlerden dolayı uyumda güçlük çekmektedir. Bu güçlükler, göçmenlerin içinde yer aldıkları kültürle bütünleşmelerini de engeller niteliktedir. İşçilerimizin uyum ve bütünleşme sorunları dört temel değişken çerçevesinde olmaktadır:

Göçe katılan bireylerin pek çok kişisel özelliği, onların uyum ve bütünleşme süreçlerini etkileyen değişkenlerin başında gelmektedir.

Göçmenlerin uyum ve bütünleşmelerini etkileyen değişkenlerden biri de toplumsal kültürel yapıdır. Dil, din, aile yapısı ve toplumsal kültürel değerler gibi, göçmenlerin, göç öncesi toplumsallaşma süreçleri içinde edindikleri özellikler, bireyin uyum düzeyinde etkili olmaktadır.

Göçmen işgücünün uyum ve bütünleşmesinde etkili olan değişkenler içinde işçinin çalışması, çalıştığı işin özellikleri ve gelir düzeyi ile ülkede sunulan sosyal hizmetlerden yararlanma düzeyleri de büyük önem taşımaktadır.

Son olarak göç alan ve göç veren ülkelerin göçmen işgücü ile ilgili çıkardıkları yasaları, izledikleri politikalar ve düzenlemeler onların uyum ve bütünleşme süreçlerinde etkili olmaktadır.

Batı Avrupa'daki göçmen Türk ailelerinin çoğunu kır kökenliler oluşturmaktadır. Kendi ülkelerinde bile yeterince kentsel deneyimleri olmamış

bu insanlar, sanayileşmiş batı ülkelerinin ileri derecede örgütlenmiş kent-sel yapıları içinde bocalamaktadır.

Göçün geçici karakteri, göçenin dil öğrenimini ve dolayısıyla da bütünleşmesini güçleştirmektedir.

Göçmen işçiler çoğu kez içinde buldukları toplumun kıyısında (marjininde) yaşamayı kabullenir. Bu gerçek daha çok birinci kuşak göçmenler için geçerlidir. İlişkileriyle, vazgeçemedikleri alışkanlıkları ve yaşam biçimleriyle, oturdukları konut özellikleriyle buldukları toplumun içinde küçük kültür adacıkları şeklinde varlıklarını sürdürürler. Çoğu kez içine girdikleri toplumsal kültürel ortamdaki ürküp, kendi benliklerine daha çok sarılmakta, yok olmamak için geleneklerin ve özellikle de dinin koruyuculuğuna sığınmaktadırlar. Bu bilinçli içe kapanma, kültürel kimliğin korunması yönünde bir savunmadır. Yerli nüfusla kültürel etkileşimden özenle kaçınan insanlar, aynı uzaklığı çocukları için de sağlama çabasına girer, çocuklarının yerli nüfustan çocuklarla arkadaşlık etmesini engeller, okula göndermez, gönderse bile aynı zamanda Kuran kurslarına da göndererek, tek yanlı etkilenmeyi dengelemeye çalışır. Bütün bu zor koşullara karşın çocuklar çevreye karşı daha açıktırlar. Ancak, okul başarıları istenen düzeyde gerçekleşmez. Farklı dünyalar arasında gidip gelen çocuklar, tam olarak ne ailelerine ne de yaşadıkları topluma uyum sağlayabilir. Bu durum bazı çatışmalara yol açar. Çoğu kez aileden kopan genç yabancı toplumla da uyumlu ilişkiler kuramaz. Bunda, o toplumdan gelen ayırıcı ve dışlayıcı tutumun da etkisi büyüktür. İkinci kuşak ve sonrakiler bu zor

koşullarda her iki kültürden de uzak, yozlaşmış bir kültür örüntüsü içinde varlık savaşı vermektedir.

Gençlerin içine düştükleri bu kimlik krizi, onları suça yönelebilecek davranışlara daha kolay sürüklemektedir.

Batı Avrupa'daki göçmen Türk işçilerinin uyum ve bütünleşme sorunlarının çözümü konusunda çeşitli öneriler geliştirebilir. En önemlisi yetkililerin ve bilim adamlarının konuya gereken önemi vermeleri ve önyargısız yaklaşımlarıdır. Bu alanda yapılacak bilimsel araştırmaların uygulamaya dönük bir işlevsellikle ele alınmasında büyük yarar olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, sorunun insan hakları boyutuna gereken özen gösterilmelidir.

Uluslar arası Çalışma Örgütü'nün (ILO) göçmen işçilerle ilgili aldığı kararlar uygulamaya aktarılmalıdır. 1949 yılında kabul edilen "Göçmen İşçiler Hakkında 97 Sayılı Sözleşme"nin 6. maddesi, sözleşmeyi onaylayan her devletin göçmen işçilere ülke işçileri ile eşit işlem uygulayacağını belirtmektedir. 1975 yılında çıkarılan "143 sayılı sözleşme" ise 97 sayılı sözleşmeyi tamamlayıcı hükümler içermektedir (Talas, 1980, s. 103).

1961'de Avrupa Konseyi'nce kabul edilen Avrupa Sosyal Yasası göçmen işçiler ve ailelerinin korunma ve yardım görme haklarına ilişkin temel ilkeler içermektedir. Bunlardan biri, sosyal yasayı onaylayan her ülkenin, kendi toprakları üzerinde yasalara uygun olarak bulunan işçilere; a) ücret ve istihdam koşulları; b) sendikal örgütlere katılma ve toplu sözleşmelerden yararlanma; ve c) konut konularında kendi işçilerine uyguladığı

ölçüleri uygulayacağı ilkesidir (Talas, 1980, s. 103).

Sorunun uzun dönemli çözümünde son yıllarda geliştirilmeye çalışılan "çok kültürlü yaklaşım" önemli ipuçları vermektedir. Giderek çok kültürlü toplumlara dönüşen Avrupa, zaten fiilen, pek çok kültürün işlevselliğini sürdüren bir alan olmuştur. Bu bağlamda, giderek insan anlayışı değişmekte ve tek tip insan yetiştirmek yerine, bireysel ve kültürel farklılıklara yaşama ve gelişme hakkı tanıyan, özde uyuşum içindeki insanlar yetiştirmek amaçlanmaktadır. Kısacası, yabancı işçiler ve aileleri sorunu için de bir çözüm olarak görülen çok kültürlü toplum anlayışında kültür çeşitliliği, bir "zenginlik" olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

- Abadan – Unat, N. (1977) "Dış Göç Akımının Türk Kadınına Özgürleştirme ve Söзде Özgürleştirme Sürecinde Etkisi", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 10, s. 1, Mart.
- Acar, G. (1982) "Hollanda'da Türk İşçilerinin Uyum Sorunları". *Psikoloji Dergisi*, Haziran – Eylül.
- Arın, C. (1986) "Konuk Göçmenlerin Uyumunu" *Bilim ve Sanat* s. 65. Mayıs.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (1991), *Rehber: Yurtdışında Çalışan ve Yurda Dönen Vatandaşlarımıza Sunulan Hizmetler. Üçüncü Baskı*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (2001) *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı İşgücü Piyasası: Yurtdışında Yaşayan Türkler Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- Ersoy, M. (1985) *Göç ve Kentsel Bütünleşme*. Ankara: TGAV Yayını.
- Gitmez, A. S. (1986) "Batı Avrupa'da Yeni Bir Azınlık: "Türkiyeli Göçmenler" *Bilim ve Sanat*, s. 65, Mayıs, ss. 14 – 18.
- Güvenç, B. (1979) *Sosyo – Kültürel Değişme*. H.Ü. Yayını.
- Karataş, K. (1987) *Gecekondu Ailelerinin Kentle Bütünleşmelerini Engelleyen Nedenler ve Ortaya Çıkan Toplumsal Sorunlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karataş, K. (2001) "Türk Toplumunda Temel Kişilik Özelliklerinin Oluşumuna Geleneksel Çocuk Yetiştirme Yöntemlerinin Etkisi". *Antropoloji ve Yaşlılık: Prof. Dr. Vedia Emiroğlu'na Armağan*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Yayın No: 006, s. 40-50.
- Kongar, E. (1981) *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Köksal, S. (1986) *Refah Toplumunda Getto ve Türkler*. İstanbul.
- Kudat, A. ve S. Gürel. (1978) "Türk Kadınının Avrupa'ya Göçünün Kişilik Aile ve Topluma Yansıyan Sonuçları" *A.Ü. SBF Dergisi*. C. XXXIII. No: 3 – 4.
- Özbay, F. ve B. Yücel. (2001) "Türkiye'de Göç Hareketleri, Devlet Politikaları ve Demografik Yapı". *Nüfus ve Kalkınma: Göç, Eğitim, Demokrasi, Yaşam Kalitesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, s. 1-68.
- Talas, C. (1980) "Avrupa'da Göçmen İşçiler ve İnsan Hakları". *İnsan Hakları Yılı*. TODAİE.
- Tufan, B. (1994). *Göçmen İşçilerde İş Kazaları*, Ankara: Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Wallraff, G. (1986) *En Alttakiler*, (Türkçe'si Osman Okkan) Köln.